

I Slovensko morje in obala - Severni Jadran v geopolitični perspektivi ter problemi razmejevanja med Italijo, Slovenijo in Hrvaško

Jernej Zupančič, Primož Pipan

I.1 Severni Jadran kot mejišče

Severni Jadran je geografski pojem, ki zajema zgornji (severni) del Jadranskega morja in njegovo bližnje zaledje. Jadransko morje se izmed vseh robnih morij Sredozemskega morja zajeda najbolj globoko v evropsko kopno, in sicer v delu, ki ga obkroža visoka gorska pregraja Alp. Bližina stika alpskega in dinarskega tektonskega bloka je omogočila, da je del zaledja sorazmerno nizek in prehoden. Postojnska vrata so najnižji in obenem najširši prehod med notranjostjo Srednje Evrope in severnim robom Sredozemlja; le dolina Rone jih prekaša glede zložne prehodnosti. Vrh vsega le redkokje srečamo tako obsežno nižino v zaledju plitvega morskega zaliva kot tukaj. Toda bližnje zaledje je izrazito asimetrično: zahodni del obsega obširno Padsko nižino s Furlanijo, vzhodni pa je kraški in hribovit, proti jugovzhodu celo izrazito gorat. Zato se kaže tudi asimetričnost poselitve in s tem neposredno tudi moč in intenzivnost kulturnega vpliva. Te okoliščine so pomembno pripomogle, da so se prav na severnem robu Jadranskega morja izoblikovale pomembne luke: Benetke, Trst in Koper. Vsaka od teh je imela svoj višek v odvisnosti od moči zaledja, a le Benetke so bile ob pomorski tudi izhodišče in središče politične moči.

Primerjava politično-teritorialnega razvoja območja severnega Jadrana kaže, da so imele politične razmere v ožji in širši sosesčini bistven, celo prevladujoči vpliv na razvoj poselitve in oblikovanje kulturne pokrajine. Poleg vsega je Severni Jadran stičišče dveh območij, ki sta večji del svojih zgodovinskih obdobj preživeli kot politična periferija. Tako v zahodnem (sedaj italijanskem) kakor v vzhodnem (sedaj slovenskem in hrvaškem) delu so bile prisotne manjše in zato šibkejšje politične enote, ki so bile zato hitro tarča zavojevalskih teženj sil v zaledju.

Zaradi prestižnega strateškega pomena je Severni Jadran v vsej zgodovini privlačeval različna ljudstva. Ta prostor je zato postal stičišče različnih jezikov in kultur, ki so v zgodovini sprožale zelo dinamičen razvoj, katerih odraz so bile nagle spremembe političnih meja, množične selitve in velik prebivalstveni pritisk na obalo predvsem zaradi politično-kulturnih in mnogo manj naravnih razmer. Tako sta največji urbani središči severnega Jadrana, Trst in Benetke, nastali v neugodni naravni legi: prvi pod strmim kraškim robom in druge na robu lagune.

Veliko energije je bilo potrebno, da so v Trstu oblikovali dovolj primerne obale za pristajanje ladij, v Benetkah pa je celotno mesto nastalo na lesenih pilotih, za ladijski dostop pa so morali poglobljati morsko dno. Vzpon in zaton obeh mest so pogojevale razmere v širšem zaledju. Severni Jadran je kot prostor kulturnega stičišča imel vlogo mostišča, saj je navezoval nase široko zaledje in se razvijal predvsem pod njegovim vplivom. A obenem je bilo to tudi mejšče, torej prostor, ki je zaradi gospodarske in politične privlačnosti razmejeval in razdvajal. Politične meje so nasploh imele zelo pomembno vlogo in so bistveno vplivale ne le na kulturno pokrajino, temveč tudi na prebivalstveno strukturo tega območja.

Na tem mejšču so imeli Slovenci težaven položaj. Kot kulturno in jezikovno jasno oblikovana skupnost so morali preživeti pritiske zlasti romanske (Italijanov, Furlanov) in germanške (nemške oziroma avstrijske) skupnosti. Medtem ko so prvi zaradi asimetričnih naravnih razmer imeli bistvene prednosti v demografski premoči, je bilo drugim celotno slovensko ozemlje ovira na poti za doseg pomorske geopolitične moči. Slovensko-hrvaška polarizacija se je pojavila zelo pozno, zares šele z vzpostavitvijo samostojnosti obeh držav. Vsebina tega spora je izrazito lokalna (meddržavna), zaradi načina reševanja (vpetost v kontekst širjenja EU) pa je dobila mednarodne in s tem zanesljivo širše geopolitične razsežnosti. »Slovenskost« Severnega Jadrana je v zgodovini opazno nihala in vsaj v političnem smislu imela večinoma podrejeno vlogo, čeprav je na omejenem območju demografsko in kulturno predstavljala pomemben dejavnik na stičišču kultur, ljudstev in jezikov tega območja.

Slika 1.1: Zaledje Severnega Jadrana zamejuje alpsko-dinarska pregrada. Nad Vipavsko dolino se strmo dvigujejo pobočja Nanosa in Trnovskega gozda. (foto: D. Ogrin)

I.2 Kratak pregled politično-teritorialnega razvoja v zaledju Severnega Jadrana: od mejišča do bojišča in nazaj

Prve jasnejše politične razmejitve so nastopile z razvojem rimske države, ki se je z Apeninskega polotoka razširila proti zahodu, severu in vzhodu. Središčni položaj Severnega Jadrana je to območje kmalu razmejil; na današnjem slovenskem poselitvenem ozemlju so v drugem stoletju po Kr. nastale štiri province: Norik, Dalmacija, Panonija in Venecija. Njihova imena, razen prvega, še sedaj obstajajo in so na tak ali drugačen način uporabni geografski pojmi. To mejišče pa je imelo tudi pomembno gospodarsko plat: predstavljalo je pomemben prometni koridor, ki so ga vse bolj obvladovali nizi urejenih cest z vmesnimi vojaškimi in trgovskimi postojankami. V Ogleju, torej na skrajnem severnem robu Jadranskega morja, se je oblikovalo daleč največje mestno središče tiste dobe. Ko so v naslednjih stoletjih nazadovanja rimskega imperija vanj prodirala različna ljudstva, je trgovski značaj tega predela nazadoval in prepustil prvenstvo oddaljenim in varnejšim Benetkam. Slovenska poselitev je po znanih ugotovitvah segla do obale v Tržaškem zalivu, proti jugu (Istri) pa se je prepletala s poselitvijo Hrvatov. Na zahod je bila meja slovenske poselitve dokaj jasna; segala je do t. i. langobardskega »limesa«, utrjenega niza, ki so ga pred Langobardi vzpostavili še v rimskem obdobju (Zgodovina Slovencev, 1979, str. 105). Kronisti poročajo o agrarni poselitvi neposredno ob morski obali v severnem delu, medtem ko so obalna mesta zadržala kontinuiteto poselitve in s tem romanski značaj kljub razmeroma intenzivnemu doseljevanju Slovencev (Gogala, 1992, str. 15-17).

Karantanska država je imela jedro na današnjem Koroškem. Njen obseg se je spreminjal odvisno od pritiskov sosedov. V sredozemski svet so le skromno posegali oziroma nanj vplivali, čeprav so ga naseljevali. Neposredno v zaledju Severnega Jadrana se je oblikovalo mejišče med romanskim svetom Furlanske nižine in obalnih istrskih predelov na eni ter pasom v zgodnjem srednjem veku oblikovanih kneževin Karantanije in nekaj pozneje Karniole. Na vzhodu je bil močan pritisk Avarov, zaradi katerih so se oblikovala zavezništva in zveze. Vključenost v Samovo plemensko zvezo v 7. stoletju je ohranjala stabilnost tega območja, pozneje pa je ob zavezništvu z Bavarci postopoma izgubljala samostojnost. Prav to je pripeljalo do vključitve slovenskega ozemlja v frankovski, nemški kulturni in politični krog, še posebej po sodelovanju v uporu Ljudevita Posavskega (Zgodovina Slovencev, 1979, str. 131), dokončno pa se je utrdila po zmagi nad Madžari leta 955. Slovensko ozemlje je bilo razdeljeno na mejne kraje, enote, ki so se v naslednjih stoletjih nekoliko spreminjale in se po vzponu in prevladi Habsburžanov v srednji Evropi uveljavile kot dežele. S tem so bili dani temelji teritorialne organiziranosti in pripadnosti. Združene mejne grofije t. i. Velike Karantanije so obsegale večji del slovenskega poselitvenega ozemlja, vključevale pa so tudi nekatere nekdanje »italske« kraje ob morju. Središče gospodarske moči v tem predelu je bilo v oddaljenih Benetkah; te so posedovale skoraj celoten obalni predel Severnega Jadrana. Demografsko in gospodarsko opusteli Oglej je zadržal pomembno cerkveno vlogo in postal izhodišče pokristjanjevanja za velik del današnjega slovenskega ozemlja (Veliki slovenski leksikon 8, 2007, str. 1471); to pa je obenem predstavljajo tudi opazen kulturni vpliv.

Do bistvenih sprememb je prišlo po dveh avstrijsko-beneških vojnah. Tako prva (1508-1517) kakor druga (1615-1617) sta napovedovali vse večji pomen dostopa do morja. Sprožil jih je spor glede plovbe in trgovanja. Habsburžani so od 14. stoletja dalje pridobivali posesti v predelu Krasa in severne Istre. Trst se je leta 1382 zatekel pod oblast Habsburžanov. Po obeh vojnah je Avstriji uspelo dokončno utrditi posestne in služnostne pravice na morju in ob njem. Ta malo obsežna, vendar strateško zelo pomembna ozemlja ob tržaški obali med Devinom in Miljami so omogočila vzpon Avstrije kot pomorske sile, razvoj Trsta in s tem tudi bistvenega spreminjanja njegovega bližnjega zaledja. Leta 1719 je bil Trst razglašen za svobodno luko (Pirjevec, 2008, str. 17), kar je izjemno pospešilo njegov razvoj. Kot pomorsko okno Habsburške monarhije je postal eno njenih najbolj dinamično razvijajočih se mest z izrazito multikulturnim značajem. Po popisu leta 1846 je bila polovica (54 %) Italijanov, skoraj tretjina Slovencev (32 %) in desetina Nemcev (Pirjevec, 2008, str. 19). Slovenci so predstavljali opazen, a ne prevladujoč del prebivalstva. Njihova demografska, gospodarska, kulturna in politična moč je postopoma naraščala.

Drugo bistveno prelomnico predstavlja francoska okupacija teh predelov, ki je za krajši čas zavrla gospodarski vzpon Trsta. Ilirske province (1809-1813), ki so se raztezale od Koroške do Boke Kotorske, so imele vlogo celinske zapore Avstrije oziroma francoskega pomorskega nadzora vzhodnega Jadrana vse do takratnih otomanskih ozemelj. Po francoskem porazu in ukinitvi Ilirskih provinc se Beneška republika ni več obnovila. Njihove posesti v Istri so pripadle Avstriji in sicer trem enotam: Goriški, Istri in Trstu kot ozemlju s posebnim statutom. Vse tri skupaj so pozneje dobile ime (ne pa tudi posebnega statusa!) Avstrijsko Primorje (Veliki slovenski leksikon 9, 2007, str. 1721). Pojem primorske regionalne identitete je torej mlajši od Koroške, Kranjske in Štajerske. Trst je v 19. stoletju doživel svoj najhitrejši razvoj in obenem izrazito kulturno pluralizacijo. Na zaledje je zelo močno vplival, saj je predstavljal dinamično inovacijsko jedro in izhodišče. Lega med Trstom in industrijskimi bazeni Avstrije in Češke je slovensko ozemlje zgodaj vključila v modernizacijski tok. Razvoj železnic in modernih industrijskih obratov je krepko posegel v slovenski prostor, a ne dovolj, da bi sproti zaposloval viške delovne sile, ki so se pojavili ob demografskem prehodu v drugi polovici 19. stoletja. Zato se je pričelo množično odseljevanje v čezmorske dežele, zlasti v Ameriko.

Leta 1866 je z združitvijo malih držav Apeninskega polotoka, nekdanjega Neapeljskega kraljestva, Sicilije, Papeške države in Piemonta nastala Italija (The Times Atlas evropske zgodovine, 1996, str. 156). Oblikovanje močne države v zahodnem sosedstvu je bistveno spremenilo razmere v Severnem Jadranu, saj je ponovno postal mejišče. Italija je imela v naslednjih desetletjih velike težave z »ustvarjanjem italijanske nacije«, saj so združili politične enote s silnimi gospodarskimi in kulturnimi razlikami ter politično tradicijo. Kakor v več primerih v Evropi tedaj in pozneje je tudi novonastala sila reševale probleme notranje integracije na eni strani z nasilnimi ukrepi etnične homogenizacije, na drugi pa z zunanjepolitično kolonialno ekspanzijo. A ni imela posebej srečne roke, kajti lovila je zadnje priložnosti v Afriki (Somalija in Abesinija), in še to precej ponesrečeno (De Boca, 2005, str. 38-39). Zato se je italijanska geopolitika v svojih težnjah obrnila proti vzhodu, torej habsburškim posestim na vzhodni obali Jadrana. Ta »ostpolitik«, ki se je sklicevala na beneško politično tradicijo Istre in večjih delov

Dalmacije vse do Boke Kotorske, je nastopala v času »rojstva narodov« Evrope. Nacionalizmi evropskih narodov so hiteli z uresničevanjem ključnih ciljev: oblikovanje nacionalnih držav in njim pripadajočih ozemelj. Pričel se je čas definiranja »italijanskega« in »slovenskega«, kar je vodilo v ostro narodno polarizacijo na območju, ki ga je Italija videla kot del etnično italijanskih ozemelj, da bi s sklenitvijo obroča med vzhodno in zahodno obalo Jadrana ta postal »Mare Nostrum« (naše morje). Do tega kljub italijanskim poskusom ni prišlo. A cilj je ostal in zanj se je bila Italija na pragu prve svetovne vojne pripravljena podati v boj zoper t. i. »centralne sile«. Trst in njegovo zaledje sta bila pomemben cilj, ki ga Italija sicer ni dosegla vojaško, pač pa diplomatsko po porazu črno-žolte monarhije leta 1918, sklicujoč se na določila dotlej tajnega Londonskega sporazuma iz leta 1915.

Alpsko-kraški lok je postal eno od razvpitih bojišč prve svetovne vojne, poseben zaradi bojevanja v gorah. Čeprav je najboljčutiljivejši del (Doberdob na Krasu) zdržal italijanske pritiske in je združenim avstrijsko-nemškimi enotami oktobra leta 1917 uspel »čudež pri Kobaridu« (Švajncer, 1998, str. 333) in je bilo tudi avstrijsko zadrževanje italijanske armade na južnem robu tirolskega bojišča uspešno, je prav predel Krasa ponovno postal mejišče. Zavzela ga je Italija in julija leta 1920 uveljavila t. i. »rapalsko« mejo. Potekala je po razvodnici med porečjem Save in Soče, onkraj Postojnskih vrat pa prek Javornikov na Snežnik in Reko (Kacin-Wohinz, Pirjevec, 2000, str. 32-36). Pojem »Primorja«, ki je dotlej obsegal tri avstrijske dežele (Goriško, Trst in Istro), se je prilagodil na novo rapalsko mejo in precej neugodno manjšinsko usodo Slovencev pod Italijo. Mirovno pogodbo so pozneje nadgradili s posebnim sporazumom v Rimu (1924), zadeval pa je zlasti položaj Slovencev in Hrvatov. A ta je bil slab, saj je bila manjšina izpostavljena grobim asimilacijskim in celo genocidnim pritiskom, še posebej po nastopu Mussolinijevega fašizma (1926) (Čermelj, 1965). Zaradi gospodarskih in še bolj političnih razlogov je sledil val izseljevanja, ki se je usmeril proti Avstraliji, Južni Ameriki (zlasti Argentini) in novonastali Jugoslaviji, večnarodni tvorbi, nastali z združitvijo delov razpadle Habsburške monarhije ter Srbije in Črne gore. Tako je nastala precej številčna skupnost – približno 50.000 slovenske politične diaspore (Genorio, 1989, str. 51). Po drugi strani pa je rapalska meja radikalno spremenila vlogo in položaj Severnega Jadrana. Postal je periferija Italije, ki je bil zaradi slovenskega značaja podvržen načrtnemu raznarodovanju. Namesto pomorskega prometa, trgovine in storitev se je uveljavila (v veliki meri načrtno) industrija, ki se je kratkoročno obnesla, dolgoročno pa izkazala za zelo skromno nadomestilo izgube zaledja.

Na spremembe ni bilo treba čakati dolgo. Prinesla jih je druga svetovna vojna, v kateri je Italiji sprva uspeval strateški met in je začasno obvladovala tudi vzhodno obalo Jadrana. Jadransko morje je postalo »notranje«, Italija pa je uresničila eno izmed geopolitičnih priorit: dosegla je svoj »mare nostrum« in s svojimi ozemlji ali pa z marionetnimi državnimi enotami, kakršne so bile tedaj Neodvisna država Hrvaška, Črna gora in Albanija, v celoti nadzirala jadranski akvatorij in njegovo zaledje. Toda razplet vojne je kmalu pokazal, da je italijanska vojska upravljala osvojena ozemlja le omejeno. Partizansko odporiško gibanje je bilo zelo močno. Proti temu se je Italija borila z vso silovitostjo; posebej bližnji (to je slovenski) predeli so bili izpostavljeni genocidnim poskusom (De Bocca, str. 178-183). Poraz leta 1943 je Italiji prekinil dostop do vzhodnojadranskih obal, obenem pa se je med Italijo in Balkanom vrnil

nemški klin: Tretji rajh je z marionetnimi politično-teritorialnimi enotami za dobro leto in pol obvladoval zgornjejadranski prostor z zaledjem vred, a le vojaško. To območje za nacistično Nemčijo tedaj ni imelo skoraj nobene gospodarske perspektive, saj so zavezniki tedaj že v celoti obvladovali celoten sredozemski akvatorij in njegovo široko zaledje na jugu. Ta predel je torej doživljal izjemno dinamiko, kar le potrjuje njegovo privlačnost in pomen. Bistvenega pomena pa je ugotovitev, da dolguje svojo dinamiko – in posledično tudi perifernost kot končni rezultat teh pritiskov – jedrom moči, ki so bila sorazmerno oddaljena od tod: v Rimu (Italija), Berlinu (Nemčija) in Beogradu (Jugoslavija).

Slika 1.2: Mejnik med Kraljevino Italijo in nekdanjo Jugoslavijo na rapalski meji pri Hotedrščici. (foto: D. Ogrin)

Po končani drugi svetovni vojni je Jugoslavija zahtevala spremembe meje, ki naj bi potekala skladno z narodno sestavo prebivalstva. Tedaj se je položaj mejišča še okrepil, saj je na potek meje, mejni režim in vlogo meje vplivalo bistveno več dejavnikov. »Tržaški problem« je postal predmet merjenja moči dveh nastajajočih ideoloških, vojaških in političnih blokov - sploh ena prvih očitnih ideološko političnih konfrontacij. Zaradi razmerij moči so kompromisno izločili najbolj problematično presečišče kot posebno paradržavno ozemlje. Nastalo je Svoobodno tržaško ozemlje (STO), ki je bilo razdeljeno na dve coni: A pod angloameriško in B pod jugoslovansko vojaško upravo. Vse strani, ki so sodelovale na mirovnem in razmejitenem procesu, so ponudile svojo različico poteka meje in čeprav so se pogosto sklicevali na podobna ali celo enaka merila (na primer načelo gospodarske enotnosti ali narodne pripadnosti prebivalstva), je bila ključni argument interpretacija stvarnosti. Ali z drugimi besedami: odvijalo se je merjenje moči »zahoda« in »vzhoda«, argumenti pa so bili povsem postranskega značaja (Jeri, 1961). Tržaška kriza je odličen, skoraj šolski primer geopolitičnega preigravanja

sil v presečišču. V resnici je proces v vsej ostrini pokazal na dileme razdvojene Evrope (Tunjić, 2004, str. 203-205). Znotraj tega se je pojavilo vprašanje razdelitve ozemlja med Slovenijo in Hrvaško kot povsem sekundarno in celo (tako npr. Kardelj) marginalno in torej nepomembno vprašanje. Lastnosti mejišča so se kmalu pričele kazati v strukturnih spremembah: množičnih in tudi nasilnih izselitvah (predvsem Italijanov iz »jugoslovanskega« dela STO ter njihova naselitev na območja poselitve Slovencev v Italiji oziroma v coni A). Trst je pričel naglo nazadovati in izgubljati svojo prometno in trgovsko vlogo. Tu je celo nastal pojem »železne zaves«, ko je bila zaradi skoraj hermetične zapore meje komunikacija med prebivalci dveh strani meje skoraj onemogočena. Tržaška kriza se je stopnjevala do leta 1954, ko je bila s podpisom Londonskega sporazuma dosežena začasna razmejitev (mejna črta) na kopnem, STO razdeljeno med Italijo in Jugoslavijo, določeni so bili nekateri parametri varstva manjšin (Pirjevec, Klabjan, Bajc, 2005, str. 10-12).

Trst je zaradi teh odločitev nesporno hiral in se kljub poskusom industrijske paradigme razvoja (spodbujanja razvoja železarne, tovarne ladijskih strojev in petrokemična industrija), ki naj bi začasno in za silo povzeli tudi pristaniške kapacitete, spreminjal v eno demografsko najbolj nazadujočih evropskih mest. Skušali so ga dopolnjevati z ezuli in optanti, ki so iz istrskih in dalmatinskih mest prišli v Trst, niti ne po svoji želji, temveč po volji Italije (Gombač, 2005, str. 66). Dejansko so postali strateški drobir, umeščen v lokalno tržaško politično in kulturno sceno, ki je imela v protislovenstvu ves čas konstantno ideološko utemeljitev (Volk, 2003, str. 33, 35) še dolgo potem, ko je z Osimskimi sporazumi (1975) razmejitev postala stalna in zato za »Rapallom« drugi veliki mejnik v politični zgodovini Severnega Jadrana.

Osimski sporazum je pomenil precejšen preobrat v razumevanju meje kot ločnice med državama. Dejstvo je, da sta tedaj Italija in SFR Jugoslavija, pripadnici različnih ideoloških in gospodarsko-političnih polov, uspeli začasno delimitacijo spremeniti v trajno, mednarodno-pravno sprejemljivo mejo, utrjeno z dvostranskim sporazumom in nadgrajeno s posebnim mejnim režimom (Pirjevec, Klabjan, Bajc, 2006, str. 14). Namesto obrambnega vidika meje se je uveljavil koncept sicer dobro varovane, toda prehodne, povezujoče meje. Obmejno prebivalstvo je dobilo številne priložnosti in jih na območjih Tržaškega in Goriškega tudi dobro izkoristilo. Odprta meja je prišla prav zlasti manjšinam, ki so odlično izrabile sitasto prehodno mejno črto in se uveljavile v storitvenih dejavnostih. Ta pristop je bistveno povečal mejno infrastrukturo, saj je bilo treba pripraviti vrsto dejavnosti, ki so spremljale naglo se povečujoči mejni pretok (Bufon, 2004, str. 236-238). Simboličnost novega duha časa je simbolizirala eksteritorialna cesta v Brdih, ki je močno skrajšala čas med Novo Gorico in Goriškimi brdi. Posebej za Gorico/Novo Gorico velja, da sta že kmalu po globalnih geopolitičnih spremembah dodobra uveljavili prednosti odprte meje, kar se gre zahvaliti dvema dejavnikoma: starosti te odprte meje ter odlično organizirani slovenski manjšini, ki je urbani značaj in komplementarnost goriške obmejne regije uveljavila kot ključno prednostno okoliščino (Bufon, 1995, str. 375).

Odprta, a še vedno dobro nadzorovana meja je spodbudila gospodarsko izmenjavo v obmejnem predelu in prekinila dotedanjo pasivnost, industrijsko paradigmo pa je nadome-

stila terciarizacija. Obmejnost je postala določena razvojna prednost. Hkrati se je pospešila tudi gospodarska izmenjava Slovenije z državami Evropske gospodarske skupnosti in držav, ki so bile organizirane v EFTA. Posredno so svojo poslovno priložnost dobila prav severno-jadranska pristanišča (Klemenčič, 1987, str. 63-67). Medtem ko se je Trst po nekaj desetletjih zamiranja v italijanskem strateško pomembnem, a gospodarsko mrtvem kotu pričel uveljavljati kot trgovsko mesto, je Koper doživel nagel vzpon pristaniške dejavnosti in spremljajočih storitev, kar je močno spodbudilo rast mesta in širjenje njegovega vpliva daleč v zaledje. Kakor se je Nova Gorica uveljavila namesto »stare«, ki je ostala v Italiji, sta vloga Trsta do neke mere skušali nadomestiti Sežana kot lokalno središče Krasa in Koper s svojo pristaniško dejavnostjo. Naslednje desetletje je zaznamovala rast in stopnjevanje konkurenčnosti, dokler se ni Koper uveljavil predvsem kot uvozno-izvozna luka za avtomobile in nekatere druge vrste tovarov. Slovenci smo se (ponovno) uveljavili kot pomorski narod.

Slika 1.3: Čupa – dolg in ozek drevak, ki so ga slovenski ribiči od Trsta do Timave uporabljali več kot 1000 let, je simbol slovenske usmerjenosti na morje. (foto: D. Ogrin)

Stopnjevanje jugoslovanske krize je pričelo ogrožati naraščajoči promet in gospodarsko izmenjavo, ki je zlasti slovenski manjšini v Gorici in Trstu prinesel vrsto priložnosti. Raba slovenščine je naraščala tudi na tržaških in goriških ulicah, in to – kar je gotovo paradoks – po zaslugi slabšanja razmer v Jugoslaviji. Nespretni poteze jugoslovanske gospodarske politike so povzročile oskrbni vakuum v Sloveniji in deloma še na Hrvaškem. Prebivalstvo v skoraj 100-kilometerskem zaledju se je oskrbovalo vsaj tedensko v obmejnih krajih Italije in Avstrije, pri čemer je bil Trst najpomembnejši cilj. Postal je pojem privlačnosti »nakupovalnega turizma«, panoge, ki je mesto vsaj eno desetletje reševala nadaljnje regresije. Vendar

tudi to ni moglo zadržati demografskega nazadovanja. Trst je prepričljivo drsel v evropsko mesto z v povprečju najstarejšim prebivalstvom. Niso ga uspeli zavreti ne z gradnjo orjaškega »sinhrotrona«, naravoslovno-tehničnega raziskovalnega središča, niti poskusi uveljavitve velike marine. Vztrajanje pri konceptih protislovenskega razpoloženja je mestu sproti odnašalo najdragocenejše: tesnejše povezovanje z zaledjem. Na drugi strani je bila s tem dana možnost Kopru, ki je naglo povečeval obseg pretovora v luki, širil druge dejavnosti in dobil na začetku tretjega tisočletja še univerzo.

Razvoj Kopra je pričela zavirati prav obotavljivost Slovenije, ki je sicer razglasila pomorsko usmeritev države, a za njeno učinkovito maritimizacijo vendarle ni kaj prida poskrbela. Počasna gradnja avtoceste do luke in popoln zastoj pri že dalj časa načrtovani železniški povezavi (drugi tir) so zavrli kar nekaj razvojnih ambicij v času, ko se je po padcu železne zavese ustvarjala rekonstrukcija severnojadranskih luških zaledij v združujočem se prostoru Srednje Evrope. Vstop Slovenije v EU je bil zato za razvoj luke velikega pomena, čeprav ni, kakor je prej omenjeno, dosegel vseh ambicij, ki bi jih lahko ob nekaj bolj smelem načrtovanju prometnih povezav.

1.3 Analiza slovensko-italijanske meje in pojem »slovensko morje«

Čeprav se v prispevku osredotočamo predvsem na pomorski del ter na zgodovinski razvoj pojma »slovensko morje«, ne moremo mimo analize celinskega zaledja in političnih meja, ki so bistveno vplivale tako na neposredni obmorski pas (obalo), jo strukturirale in ji nadele vrsto simbolov. Etnični stik italijansko-slovensko-hrvaškega jezikovno-kulturnega »prostora«, kot se je rado označevalo prostor v zaledju Severnega Jadrana, je doživel zlasti v svoji novejši zgodovini izredno politično-teritorialno, etnično in demografsko dinamiko.

Razmejitev leta 1954 in mednarodna uveljavitev z Osimskimi sporazumi (1975) je primer izrazito politične rešitve mejnega problema, saj se mejna črta ne prilagaja ne naravnim ne kulturnim elementom, pač pa je v večini svojega poteka odraz razmerij moči med državama in ideološkima blokoma. Meja je bila oblikovana v času, ko je bil tak način razreševanja meje v Evropi še povsem običajen, svojo končno politično glazuro pa je dobila že v duhu Helsinškega sporočila, ko je bila misel o kakršnihkoli spremembah povsem nesprejemljiva (delimitacija po Londonskem memorandumu iz leta 1954 je bila sicer zavezujoča!). Tako je ostala mejna črta kot izraz hladnovojnih geostrateških razmerij, njena vloga pa je nasprotno odražala sodoben duh časa, poudarjajoč evropsko odprtost in sodelovanje.

V severnem delu poteka slovensko-avstrijska meja po razvodnici med dravskim, savskim in soškim porečjem, kar je glede na čas nastanka (po prvi svetovni vojni) tipično. Nadaljevanje proti jugu se naslanja na razvodnico med Sočo in Nadižo. To območje je gorato, redkeje naseljeno in mejna črta prečka najbolj vzpete predele. Zato ima ta predel razmeroma nizko

gostoto mejnih prehodov, saj se na nekaj več kot 120 km mejne črte zvrsti 11 prehodov, torej v povprečju na vsakih 11,3 km. V predelu Beneške Slovenije je meja naslonjena bodisi na razvodnico, v jugovzhodnem delu pa na reko Idrijco. Zato je v zadnjem delu te meje zanimiv potek dveh lokalnih cest, ki vsaka po svoji strani spremljata mejno črto in s tem »servisirata« mejno infrastrukturo. To je sicer značilno za meje ločevalnega tipa, kjer se obmejna infrastruktura praviloma podvaja. Hkrati pa je to tudi dokaz starosti te mejne črte.

Meja na Goriškem in Tržaškem je drugačna, saj se, kakor navedeno, ne ozira veliko na pokrajinske elemente. Ker poteka sredi gosto naseljenega sveta, je gostota prehodov na Goriškem bistveno večja kot v Benečiji, saj se na nekaj manj kot 40 km mejne črte zvrsti kar 18 prehodnih točk, torej na vsaka 2 km, medtem ko je na Tržaškem (približno 70 km kopenske mejne črte) 20 mejnih prehodov ali na vsake 3,5 km mejne črte. Pri tem ne štejemo kmečkih prehodov, ki zlasti na Goriškem prehodnost meje povečajo tako, da je točka prehoda skoraj na vsakem kilometru. To je nesporno najbolj odprti del slovenske meje, čeprav je bila v času nastanka zamišljena kot ločevalna in naj bi bila torej zaprta. Odprle so jo mednarodne okoliščine in tudi lokalne razmere, saj je bila zaradi goste naseljenosti in prisotnosti manjšin dejansko namenjena za večjo odprtost in celo povezovalnost. Podvojena mejna in obmejna infrastruktura je vezala nase razmeroma veliko služb, kar se je v ugodnem trenutku mednarodnega odpiranja pokazalo za zelo pomembno.

Pomorska meja med Italijo in Jugoslavijo se je prav tako oblikovala z Osimskimi sporazumi. Mejna črta je oblikovana tako, da od načela središčnice rahlo odstopa proti jugu (torej je Jugoslavija tedaj dobila nekaj manj akvatorija). Potek morske meje naj bi omogočil plovbo do Trsta tudi za ladje z najglobljim ugrezom. Severni del Tržaškega zaliva je plitev in ga morajo za nekatere luke, zlasti za Tržič (Monfalcone), stalno poglobljati. Osimski sporazum je izjemno pomemben tudi za Hrvaško, čeprav sedaj ne kopensko ne pomorsko ne meji na Italijo. A za to si prizadeva, gotovo tudi (ne pa edino zaradi tega) zaradi stika s teritorialnimi vodami Italije.

V spodnjem (Goriškem in Tržaškem) delu je slovensko-italijanska meja vplivala na prebivalstvo in gospodarsko dogajanje. Ločevalnost je zahtevala izkazovanje »italijanskosti« v Italiji in »slovenskosti« v Sloveniji, kar se kaže že s selitvami (iz območja današnje Slovenske Istre je odšlo okrog 25.000 prebivalcev, večinoma Italijanov (Piry 1985, str. 53), ezulov in optantov, ki pa jih je Italija potem (proti obljubam!) naselila predvsem v Trstu in okolici, nekaj pa jih je zbežalo v Jugoslavijo. Kljub dogovorom o varstvu manjšin, ki so bili deležni mednarodnega (1954) in bilateralnega jamstva, je bila zlasti slovenska manjšina v Italiji deležna precejšnjih pritiskov, na tako imenovani »globalni zaščitni zakon« pa je morala čakati malodane pol stoletja. Toda manjšina je kljubovala pritiskom in se v času odpiranja meja uveljavila kot pomemben, v nekaterih ozirih pa celo kot ključni dejavnik pospeševanja čezmejnih odnosov (Zupančič, 2005, str. 30-35).

Na drugi strani je današnja slovenska obala, kjer je odselitveni val pretežno italijanskega prebivalstva v naslednjih desetletjih številčno nadomestil priliv iz slovenske in jugoslovanske notranjosti. Tako se je število prebivalstva zaradi pomena Kopra pričelo naglo povečevati,

obenem pa se je oblikoval priseljenski značaj večjega dela meščanov. Namesto nekdanj razmeroma homogene (italijanske) prebivalstvene sestave se je Koper izrazito heterogeniziral, medtem ko je bilo pri Trstu obratno: tam se je delež italijanskega prebivalstva stalno povečeval. Zelo zanimiv je tudi kulturni utrip, saj je Trst na primer po svojih istrskih imigrantih doživljal neke vrste lokalizacijo. Že imena hotelov (poleg onih neposredno na obali, ki datirajo še v čas monarhije), kot so na primer »Pola«, »Zara« in podobno, kažejo svojo istrsko »zgodbo« in s tem tudi italijansko. V tem je veliko simbolnosti. Toda na drugi strani je tudi Koper močno spremenil svojo podobo, dejansko postal »vrata« in izhodno (pomorsko) okno Slovenije, pozneje pa pridobil še precej obširno zaledje. Tako se je namesto nekdanjega slovenskega pomorskega okna (Trsta), ki je bil po etnični sestavi sicer izrazito multikulturno središče, uveljavil manjši, a gospodarsko živahen Koper. Pojem »slovenskega morja« se tako danes nanaša na ozemlje, ki je od leta 1954/55 dalje v sklopu Slovenije.

Osamosvojitve Slovenije je tretji ključni mejnik v razvoju tega prostora. Slovensko morje je sedaj postalo edino slovensko okno v svet, saj na hrvaški del začasno ni bilo mogoče računati zaradi vojnih razmer in tudi odnosi med državama niso bili najboljši. Medtem ko je Slovenija zavestno izbrala evropsko perspektivo (in odklanjala povezave s prostorom nekdanje skupne države), je skušala Hrvaška najprej zaustaviti ozemeljsko drobitev, ki je grozila ob pojavu tako imenovanih »krajin« ter očitnega srbskega pritiska, v nadaljevanju pa postati pomembnejši regionalni dejavnik med Podonavjem in Jadranom. Dolga morska obala, velik akvatorij zaradi otočnosti in razvejenost državnega ozemlja so se zdeli primerni aduti. Vendar je bil manevrski prostor Hrvaške razmeroma ozek, kar se je kazalo tudi v krepitvi močnih regionalizmov (proticentralizmov) zlasti v Istri in Dalmaciji. Istra se je (čeprav je Hrvaška uvedla vrsto ukrepov!) lokalizirala, kar je bilo pogodu zlasti prenovljenim italijanskim pogledom na »vzhod«. Toliko odločilnejši pa so bili prostorski učinki, saj je nov mednarodni položaj narekoval krepitev »slovenske obale«. V tem ozkem predelu so se začele zgoščati različne dejavnosti. Pritisk na obalne predele je naraščal, hkrati pa so se tudi tu (a občutno manj kot na Hrvaškem) javljali proticentralistični klici. Skratka: proti Ljubljani! Žal so lokalne elite prezrle ključno vlogo tega slovenskega ozemlja: pomorskost. Toda ta se lahko uveljavlja predvsem ob močni povezanosti z zaledjem. Tako je nastal precej kontradiktorni položaj, ko je mednarodni kontekst z evropsko integracijo spodbujal navezavo »slovenskega morja« z zaledjem, lokalni dejavniki pa so iskali čezmejne povezave kot ključ svoje makroregionalne uveljavitve. Tak pristop sicer močnejše povezuje sosednja območja, ne more pa (ali pa zelo težko) ustvarjati razvoja, oprtega na pomorske in obmorske dejavnosti. Zato je tesnejša povezanost obalnih predelov z zaledjem nujna. Žal je počasno uveljavljanje sodobnih prometnih povezav v nasprotju s to možnostjo in prav tako z deklarirano pomorsko usmeritvijo Slovenije. Pri tem se je treba zavedati tudi določene konkurenčnosti Trsta kot pomorskega izhodišča. Vendar je jasno, da lahko dobro partnerstvo med obema mestoma (in celo z Reko in Benetkami v perspektivi) določa zlasti ravnovesje ekonomske moči, infrastrukturne opremljenosti in k spodbujanju mednarodnega uveljavljanja Kopra usmerjene državne prostorske politike. Moč Kopra in s tem tudi »slovenskega morja« kot prostorske celote vseh 43 km naravne obale je pač predvsem v čvrsti navezavi z zaledjem, kar pa, kakor se zdi, Sloveniji ne gre najbolje od rok.

I.4 Slovensko-hrvaška meja

V nasprotju s slovensko-italijansko mejo ima slovensko-hrvaška povsem drugačno zgodovino. Od vseh slovenskih meja je ta najmlajša. Nastala je kot rezultat administrativne razdelitve med Slovenijo in Hrvaško v času po koncu Tržaške krize, potem ko je bila cona A dodeljena Italiji in cona B Svobodnega tržaškega ozemlja Jugoslaviji; dejansko je šlo za razdelitev med dve republikli iste države. Dokler je bila meja medrepubliška, to ni predstavljalo problemov; težave so nastopile z novimi okoliščinami, ko sta državi razglasili neodvisnost in so meje morale prevzeti povsem nove funkcije. Tedaj so iz ozadja stopile delitvene dileme, ki segajo krepko nazaj v vojni in povojni čas, ko se je odvijal v senci parol o socialističnem internacionalizmu jugoslovanskega tipa tihi, zamolčani spopad za »slovenskost« oziroma »hrvaškost« majhnih, a pomembnih območij (Kristen, 2000, str. 8-11).

Z zgodovinskega vidika je meja med Slovenijo in Hrvaško star pojav, saj je v njenem večjem delu razmejitve nastala že med 10. in 12. stoletjem in se tako uvršča med najstarejše in najbolj stabilne v Evropi. To pa ne velja - kakor smo omenili - za najzahodnejši odsek slovensko-hrvaške kopenske meje med Jadranskim morjem in Čičarijo (Pipan, 2007). Po razpadu Jugoslavije in osamosvojitvi Slovenije ter Hrvaške leta 1991 je odsek meje ob spodnjem toku reke Dragonje zaradi dotedanjih nedorečenosti v zvezi z raznimi pristojnostmi obeh nekdanjih jugoslovanskih republik na obravnavanem območju postal eden izmed najtrših orehov v razmejitvenem procesu med Slovenijo in Hrvaško. Čeprav je med državama več spornih ozemeljskih vprašanj, je istrski del meje daleč najbolj izpostavljen. Izjemno pomemben je stik kopenske meje z morsko gladino ob oseki, saj predstavlja izhodiščno točko za razmejitve na morju.

Medtem ko imata državi na kopnem mejno črto določeno (kar še ne pomeni, da je v celoti skladna!), meja med nekdanjimi jugoslovanskimi republikami na morju nikoli ni bila določena. Do leta 1991 sta imeli državi razdeljen le policijski nadzor na vodnih površinah Jadranskega morja. Republika Slovenija zagovarja stališče, da je izhodišče razmejitve na kopnem zemljiški kataster. Poleg tega pa je izpostavila še celovitost Piranskega zaliva ter neoviran prehod na odprto morje oziroma neposreden stik slovenskega ozemeljskega morja z odprtim morjem. Republika Hrvaška se tu opredeljuje za mejo po vodotokih; reka Dragonja – do katere ves čas de facto izvaja jurisdikcijo - ter sredinska črta v Piranskem zalivu. Njena želja je tudi, da bi na morju neposredno mejila na italijanske ozemeljske vode.

Za naše potrebe je pomembno pojasniti značaj in razvoj predvsem katastrske meje v Istri, v predelu od iznad Kvarnerskega zaliva pa do morske obale v Piranskem zalivu, ter seveda probleme razmejitve na morju. Kopenska meja v Istri do kvarnerskega zaledja meri okrog 60 km, a ima le 5 mejnih prehodov; torej en prehod na 11 km. Ker je meja novo dejstvo, so prometnice zato neprilagojene in lokalne ceste vsaj 15-krat prečkajo mejno (katastrsko) črto. Mejna črta sledi spodnjemu toku Dragonje, ki je na jugu ostro reliefno omejena, saj se strma geološka stopnja dvigne ponekod za več kot 100 m. Srednji del je najmanj izrazit, saj poteka mejna črta vijugavo po flišnem gričevju severne Istre, dokler se ne vzpne na kraško Čičarijo in po njej

doseže nižji predel pri Rupah in Šapjanah - naravna vrata proti Kvarnerskemu zalivu. V Istri je slovensko-hrvaška meja torej razmeroma ločevalna, veliko bolj kot na Goriškem in Tržaškem. Novo stanje, ki je nastopilo z osamosvojitvijo obeh držav, je prebivalcem neposredno za mejno črto, še posebej onim v območjih dvojne (hrvaške in slovenske) evidence, prineslo vrsto težav, ki jih državi v dveh desetletjih nista uspeli rešiti.

Poleg tega so bili mejni problemi neposredno ali posredno vključeni v notranjepolitična merjenja moči in dokazovanja patriotizma v obeh državah. Na dan so prihajala zanimiva in po svoji naravi tragična dejstva slovensko-hrvaških odnosov, ki svoje slabe podobe ne beležijo od osamosvojitve obeh držav dalje, temveč datirajo v sam nastanek medrepubliške meje po koncu tržaške krize (po letu 1954) in celo v njeno partizansko medvojno predhodnico (Gogala, 1992).

Oblikovanje slovensko-hrvaške kopenske meje v Istri

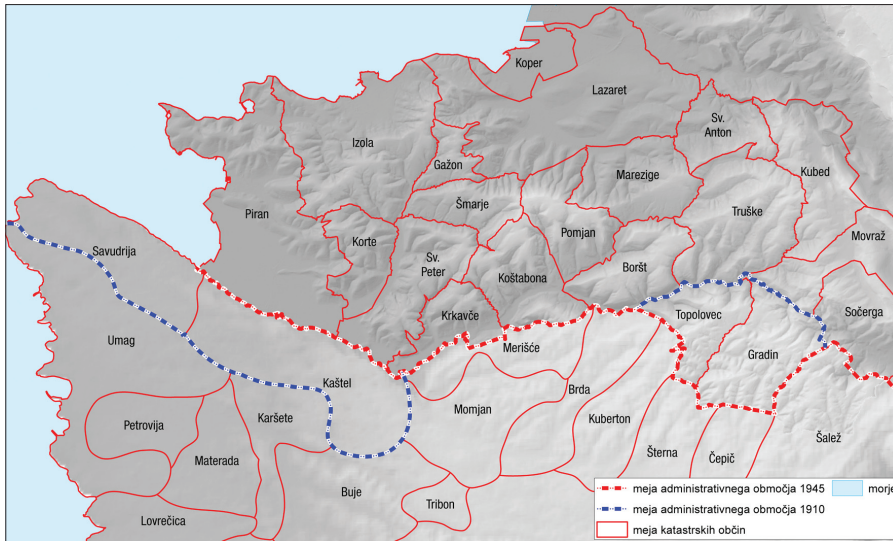
Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS) je z namenom priprave izhodišč za slovenske državne meje po vojni ustanovil Znanstveni inštitut, katerega predsednik je bil dr. Fran Zwitter. Sodelavci Znanstvenega inštituta so se pri načrtovanju povojnih meja usmerjali prvenstveno v študije slovensko-italijanske, slovensko-nemške in slovensko-madžarske etnične meje, mejo s Hrvati pa so kot neproblematično puščali ob strani (Mihelič, 2007, str. 149). Pri določanju izhodišč za mejo s Hrvaško v Istri elaborati niso temeljili na terenski raziskavi, ampak na zgodovinski literaturi starejšega datuma. Preprosto so se oprli na »Zemljovid Slovenske dežele in pokrajin«, ki ga je leta 1853 izdal Peter Kozler, na katerem je narodnostna meja začrtana po dolini reke Dragonje. Na ta izdelek so se pozneje sklicevali, očitno v veri, da je ta sektor neproblematičen. Z vidika tedanjih razmer je to morda razumljiva, nikakor pa ne razumna drža. Na številnih sejah Znanstvenega inštituta je bilo za mejo v Istri kot "neproblematični" namenjenih komaj kaj časa (Pipan, 2008). Naivnost ali morda tudi pretirano popustljivost Znanstvenega inštituta zaradi drugih, še premalo znanih razmerij se danes izpostavljata kot problem, saj je prišlo do sprememb katastrskih meja in tudi nedoslednosti njihove poznejše evidence.

Očitno pa so razmere slabo poznali tudi na terenu. Že leta 1943 je med slovenskimi in hrvaškimi partizanskimi enotami in prebivalstvom v severni Istri prihajalo do nesporazumov glede vojaških akcij, oskrbovanja in mobilizacije. Za ureditev nesoglasij sta se 10. februarja 1944 v vasi Malija nad Izolo v hiši št. 10 na pobudo hrvaške organizacije sestala tajnik okrožnega odbora OF Milan Guček in zastopnik pokrajinskega komiteja KPH Andrija Babić. Rezultat njunega srečanja je bil dogovor o vojaško-operativni razmejitvi delovanja obeh osvobodilnih gibanj. Milan Guček v svojih spominih navaja: »Z Andrijo sva slonela nad geografsko karto in sva se kaj lahko sporazumela. Meja bo tam, kjer se konča ozemlje in govorijo ljudje še izrazito slovensko. Tako daleč je pravzaprav segala organizacija naše Osvobodilne fronte, tukaj se prebivalci sami čutijo Slovence. In sva kar začrtala mejo in sproti ocenjevala vasi. Začela sva pri izlivu Dragonje v morje s konca Sečoveljskih solin, nato sva šla ves čas po toku te rečice do vasi Topolovec, nato jugovzhodno pod vasjo Pregara, proti vzhodu nad

Štrpedom pred Buzetom in proti Vodiciam. Podala sva si roke. Sedaj ne bo več nesporazumov, čigavo je kaj. Morda sva tudi opravila delo za bodoče republiške meje. Kdo ve?«. (Guček, 1959; Marin, 1998.) Vojaško-operativni razmejitvi navkljub so se pozneje težave še pojavljale, zlasti zaradi poskusov hrvaških partizanskih enot po mobilizaciji slovenskega prebivalstva preko črte organizacijsko-ozemeljske razmejitve (Celar, 2002).

Nekatere obmejne vasi v okolici Buzeta so že v letu 1944 zahtevale, da se jih uvrsti v slovensko območje delovanja partizanskih enot. Te vasi so bile leta 1947 priključene koprskemu okraju, nato Hrvaški, nekatere izmed njih pa leta 1956 zopet Sloveniji. Z določanjem slovensko-hrvaške meje v Istri po drugi svetovni vojni je prišlo do nekaterih sprememb v pripadnosti katastrskih občin. Leta 1945 sta bili v zameno za pripojitev katastrskih občin Topolovec in Gradin k današnji občini Koper iz tedanje občine Piran izločeni katastrski občini Savudrija in Kaštel (slika 1.4).

Slika 1.4: Spreminjanje administrativnih meja ob Dragonji v prvi polovici 20. stoletja (prirejeno po kartografski prilogi knjige »Cadastre national de l'Istrie«, v: Darovec D., 1992, str. 74).

Odlok o ureditvi ljudskih sodišč Istrskega okrožja, ki je 1. 9. 1947 izšel v prvi številki Uradnega lista IOLO, je območje južno od reke Dragonje s sodišča v Piranu prenesel na sodišče v Bujah (Odlok ..., 1947). Zaradi večstoletne navezanosti prebivalcev ob Dragonji na občino Piran so se leta 1948 prebivalci Mlinov odloku uprli in zahtevali ponovno umestitev v Slovenijo oziroma v krajevni ljudski odbor Sečovlje, posledično s tem pa k okrajnemu sodišču Piran. Zahtevo prebivalcev Mlinov je potrdil sklep V. rednega zasedanja IOLO z 29. 6. 1948 v Piranu (Zapisnik V ..., 1948). Dobro leto dni pozneje so isto zahtevali še prebivalci Bužinov in Škodelina. Njihovo zahtevo je potrdil sklep VIII. rednega zasedanja IOLO s 17. in 18. 7. 1949 v Kopru (Zapisnik VIII ..., 1950).

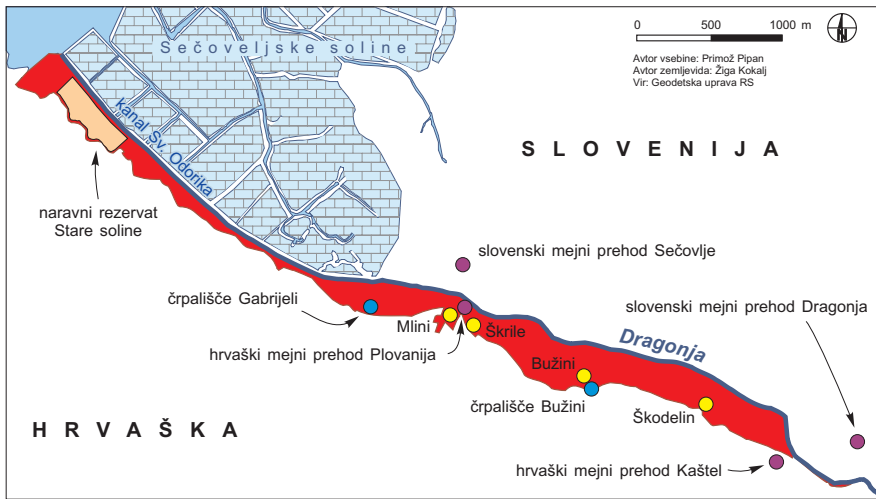
Oba sklepa, ki sta »razveljavila« predhodni odlok, je ravno tako kakor odlok sam sprejel isti organ, ki je načeloval con B STO. Objavljena sta bila v istem glasilu, ki je izhajalo v vseh treh uradnih jezikih cone B STO: hrvaškem, italijanskem in slovenskem. Sklepa IOLO sta ozemlje občine Piran oziroma katastrske občine Piran III., ki je bila leta 1953 preimenovana v katastrsko občino Sečovlje, zopet razširila na ozek pas zemlja južno od reke Dragonje in kanala sv. Odorika do meje s katastrsko občino Savudrija in Kaštel, ki poteka po reliefnem pregibu med aluvialno ravnico reke Dragonje in vzpetim svetom Bujskega krasa (Pipan, 2008).

Vroča točka v razmejitvi med Slovenijo in Hrvaško ob spodnjem toku reke Dragonje pred njenim izlivom v Piranski zaliv po kanalu Sv. Odorika z zaselki Mlini-Škrile, Bužini in Škodelin je po letu 1994 postala znana kot »primer štirih naselij«. Po podatkih Geodetske uprave Republike Slovenije ozemlje meri 113 hektarov (Bela knjiga ... 2006, str. 178), po hrvaških podatkih pa naj bi merilo 121 hektarov (Klemenčič, Schofield, 1995).

Državni zbor Republike Slovenije je 3. oktobra 1994 sprejel Zakon o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij, v katerem je razvidno, da so sestavni del občine Piran tudi naselja Škodelin, Bužini, Škrile in Mlini (Zakon o ustanovitvi..., 1994). Na Hrvaškem so naselja znana kot Škudelin, Bužin, Škrilje in Mlini. Ozemlje ima Hrvaška za svojega, nad njimi pa tudi dejansko izvaja nadzor. Iz hrvaške perspektive tistega časa (srbska okupacija Slavonije, Krajine in prisotnost čet OZN na njenem ozemlju) je bila ta poteza razumljena kot radikalen preobrat v slovenski zunanji politiki in je bila interpretirana kot unilateralno anektiranje ozemlja (Klemenčič, Schofield, 1995). Na podlagi ostrih reakcij Republike Hrvaške in v izogib nadaljnjemu zaostrovanju spora je Državni zbor Republike Slovenije na zahtevo Ustavnega sodišča Republike Slovenije v Zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij že 28. oktobra 1994 v 2. členu zamrznil izvajanje vseh določb le petnajst dni starega sprejetega zakona o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij, ki se nanašajo na območja zaselkov Bužini, Škodelin in Škrile (Zakon o spremembah ..., 1994).

Med 10. in 21. 6. 1991 je slovenska stran na lokaciji južno od reke Dragonje, kjer se danes nahajajo poslopja hrvaškega mednarodnega mejnega prehoda Plovanija, začela s pripravljalnimi gradbenimi deli za izgradnjo slovenskega mednarodnega mejnega prehoda Sečovlje. Tja je bilo pripeljano 56 tovornjakov materiala, ki naj bi služil za izravnavo terena za bodoča mejna poslopja. 21. junija, štiri dni pred osamosvojitvijo, je prišlo do ostre hrvaške reakcije, po kateri so gradnjo prekinili. To odločitev so verjetno pogojevale notranjepolitične razmere v takratni Jugoslaviji, saj bi zaostrovanje šlo odlično na roko jugoslovanski armadi, ki bi tako imela argument za posredovanje še pred razglasitvijo neodvisnosti. Slovenija je začasni mejni prehod Sečovlje kasneje zgradila na desnem bregu Dragonje. Hrvaška je mednarodni cestni mejni prehod Plovanija dogradila leta 1993. Slovensko ministrstvo za zunanje zadeve je glede tega nekajkrat uradno protestiralo in kljub zagotovitom hrvaške strani, da je ta lokacija zgolj začasna, se je pokazalo, da je to dejansko končna lokacija (Žokalj Jesih 2005, str. 14).

Slika 1.5: Sporno območje ob spodnjem toku reke Dragonje.

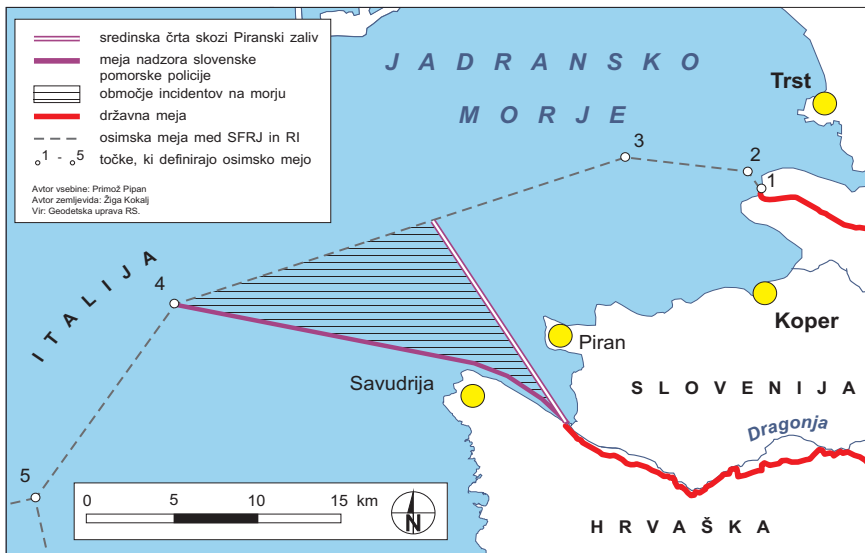
Po podatkih iz popisa leta 1991 je v zaselkih južno od reke Dragonje v 17 gospodinjstvih živelo 53 prebivalcev (Klemenčič, Schofield, 1995). Z vidika rednih vsakodnevnih migracij so bili njihovi prebivalci ves čas vezani na Slovenijo, saj so se tam šolali, hodili na delo in se vsakodnevno oskrbovali. Na Hrvaškem so bili vključeni v popise prebivalstva, tam so tudi volili. Leta 1990 niso dobili vabila za udeležbo na plebiscitu za samostojno Slovenijo, prav tako se v Sloveniji niso udeleževali referendumov in volitev v samostojni Sloveniji, saj so bili vključeni v register prebivalcev Hrvaške. V obdobju Jugoslavije so imeli prebivalci hrvaške osebne izkaznice in vozniška dovoljenja, njihovi jugoslovanski potni listi so bili izdani na Hrvaškem. Še v prvih letih po osamosvojitvi obeh držav so bili priključeni na slovensko električno, telefonsko in vodovodno omrežje (Bela knjiga ... 2006, str. 178). Do leta 1984 je območje oskrbovala Pošta Slovenije, pozneje pa Hrvatska pošta. Večina prebivalcev pa poštna pošiljke iz Slovenije še vedno osebno prevzema na poštнем uradu v Sečovljah. V praksi imajo skoraj vsi prebivalci naselij južno od Dragonje stalno prebivališče prijavljeno še pri kakšnem od sorodnikov ali prijateljev v občini Piran, tja še vedno vsakodnevno potujejo na delo, v šolo in zaradi oskrbe. Poleg hrvaškega imajo tudi slovensko državljanstvo. Delu zaselka Mlini (sedem hiš), ki se nahaja južno od reke Dragonje in zahodno od magistralne ceste Sečovlje – Plovanija, so bile leta 1999 dodeljene hišne številke naselja Sečovlje. Tablico z napisom Sečovlje št. 1 je na svojo hišo izobesil edino gospod Joško Joras.

Na podlagi zemljiške knjige v Piranu lastniki zemljišč na spornem območju plačujejo katastrski dohodek Sloveniji, najemniki pa najemnine Skladu kmetijskih zemljišč in gozdov RS. Problem se pojavlja, ko ista zemljišča občina Buje prodaja drugim interesentom, s čimer prihaja tudi do sporov dveh lastnikov oziroma najemnikov istih zemljišč (Pipan, 2008).

Potek in odprti problemi pomorskega razmejevanja med Slovenijo in Hrvaško

Meja med teritorialnima morjema SFRJ in Italije je bila določena z Osimskim sporazumom 10. novembra 1975; veljati je začel 2. aprila 1977 (Celar, 2002). Po podatkih Policijske uprave Koper znaša njena dolžina 48 kilometrov, določa pa jo 5 točk, ki si sledijo od Miljskega polotoka do točke, kjer prehaja v mednarodne vode. Mejno morsko črto je po dogovoru med Jugoslovansko vojno mornarico in takratno slovensko pomorsko milico varovala slednja. To je bil edini primer v Jugoslaviji, da državne meje ni varovala Jugoslovanska ljudska armada, temveč policija. Meja policijskega nadzora slovenske pomorske policije je segala do točke stika z mednarodnimi vodami z zahodno obalo Istre pri zalivu Mala Savudrija severno od Umaga (Pipan, 2004).

Slika 1.6: Razmejitve v Severnem Jadranu.

Nekaj mesecev pred osamosvojitvijo Slovenije in Hrvaške je prišlo do spremembe območja nadzora osimske morske meje. V nasprotju s hrvaško stranjo, ki je želela, da s slovenske strani opravljajo nadzor še malce južneje od dotedanjega območja, je šef kopske notranje uprave predlagal, da se redni obhod zaliva s slovenske strani skrajša. Namesto nadzora do rta Savudrija s svetilnikom in zalivom Mala Savudrija naj bi se omejili na vode približno 278 metrov (0,15 navtične milje) od savudrijske obale (Vprašanje..., 1998). S prihodom ladij jugoslovanske vojne mornarice je bil slovenski pomorski policiji onemogočen dotedanji nadzor celotne osimske morske meje. Območje policijskega nadzora slovenske pomorske policije se je premaknilo na črto Rt Savudrija do zadnje prelomnice mejne črte z Italijo (točka T 4). To črto policijskega nadzora je spoštovala tudi Jugoslovanska vojna mornarica vse do njenega umika iz Slovenije (Celar, 2002). Ta črta policijskega nadzora na morju se izvaja še danes.

Državi sta večkrat poskusili rešiti problem pomorske razmejitve, a uspehov ni bilo. Najresnejši poskus določitve meje med državama je bil dosežen 19. julija 2001, ko sta se vladi obeh držav s »Pogodbo med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško o skupni državni meji« sporazumeli o temeljnih stvareh, že naslednji dan pa sta ga vladi obeh držav tudi parafirali. Vendar ta tako imenovani »Sporazum Drnovšek-Račan« ni dolgo obstajal; spodneslo ga je nasprotovanje hrvaške javnosti in hrvaške pravne stroke, zato ni bil s hrvaške strani ne podpisan in ne ratificiran. Pomeni pa zanimiv kompromis in ga velja vsaj nekoliko osvetliti.

Izhodišče za določitev meje na kopnem je bila meja na dan osamosvojitve držav 25. junija 1991. Najtrši oreh je bilo njeno določanje ob Dragonji. Državi sta se dogovorili, da mejo med državama na obravnavanem območju določa struga reke Dragonje. Vseh spornih 113 hektarjev območja (skupaj z delom Sečoveljskih solin južno od Dragonje), ki je uradno še vedno vpisanih v piranski zemljiški kataster in nad katerim dejansko izvaja nadzor Hrvaška, naj bi po sporazumu pripadlo južni sosed. To pomeni, da bi vsi sporni zaselki: Bužini, Škodelin, Škrile (in del Mlinov) z 20 hišami in približno 60 prebivalci, pripadli Hrvaški. Za njihove prebivalce so se dogovorili o nekaterih ugodnostih, ki bi bile večje, kot jih predvideva Sporazum med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško o obmejnem prometu in sodelovanju (SOPS) iz leta 2001. Pri uvozu iz Slovenije bi bili oproščeni plačila carin in drugih dajatev, lahko bi pridobili slovensko državljanstvo, Slovenija bi jim omogočila izkoriščanje zdravstvenih, šolskih in drugih storitev na svojem ozemlju. Poleg tega je Hrvaška pristala, da lahko Slovenija še 30 let črpa pitno vodo iz dveh črpališč (Bužini in Gabrijeli). Sporazum na tem območju upošteva vrsto okoljevarstvenih in naravovarstvenih ukrepov oziroma načel (Ivanc, 2001; Šlamberger, 2001; Šuligoj, 2001). Po določitvi sporazuma je bil kopenski odstop Slovenije nadomeščen s hrvaškim na morju, tako da v pasu dosega mednarodne vode, onkraj katerih je še ozek trikotnik hrvaških ozemeljskih voda. S tem bi Hrvaška pridobila neposredni stik z osimsko morskno mejo z Italijo.

5. septembra 2001 je začel veljati »Sporazum o obmejnem prometu in sodelovanju med Slovenijo in Hrvaško«, po katerem so hrvaški ribiči lahko izvajali ribolov v celotnem slovenskem teritorialnem morju, slovenski pa do vzporednika 45° 10' severne zemljepisne širine v bližini Vrsarja (Zakon o ratifikaciji Sporazuma..., 2001). Po svoji naravi je ta sporazum določal kondominij (sopravljajanje) za nadzor in rabo hrvaško-slovenskega morja. V naslednjem letu se je v Piranskem zalivu začela prava »ribiška vojna« med slovenskimi in hrvaškimi ribiči. Prvi razlog za incidente je bil v tem, da so hrvaški ribiči ribolov v slovenskem ozemeljskem morju izvajali po hrvaških predpisih, ki pa se razlikujejo od slovenskih. Slovenski zakon o ribištvi zaradi varovanja strukture morskega dna in ribolovnih virov izrecno prepoveduje uporabo vseh vrst strgač oziroma »ramponov« (Zakon o morskem ribištvi, 2002). Načeloma je veljalo, da lahko hrvaške ribiče, ki so s strgačami lovili tudi po »slovenski polovici« Piranskega zaliva, kaznuje le hrvaški ribiški inšpektor, kar pa se v praksi nikoli ni zgodilo. Drugi razlog pa je bil, da je v vode Piranskega zaliva večkrat načrtno priplulo veliko število hrvaških ribiških čolnov (po registrskih oznakah tudi iz luk z juga Istre), ki so namerno izzivali slovenske ribiče. Ob dejstvu, da je Piranski zaliv s svojo površino 17,8 km² (Turkalj, 2002, str. 123) preprosto premajhen že za vse slovenske ribiče, so bili ob vplutju 50 hrvaških ribiških čolnov naenkrat incidenti

neizbežni. Rezultat tega so bile številne grožnje s potopitvijo ribiških čolnov, rezanje ribiških mrež in aretacije s strani hrvaške pomorske policije. Hrvaška pomorska policija je v tem obdobju pogosteje začela izvajati nadzor do črte sredine v Piranskem zalivu. Na območju med Piranskim zalivom ter osimsko morskno mejo je tako nastalo območje v obliki trikotnika, kjer sta se prekrivali območji varovanja slovenske in hrvaške pomorske policije.

Hkrati je prišlo do številnih prostorskih sprememb na kopnem. Državljeni Slovenije, lastniki počitniških bivališč in drugih nepremičnin v severni Istri, so zaradi različnih težav pogosto prodajali svoje nepremičnine, čeprav za nizko ceno. Nekatera naselja so bila (na primer Dajla) celo pretežno slovenska. Hkrati je prav zaradi različnih kalkulacij in lastniških sprememb prišlo do hitre pozidave savudrijske severne obale, kar gre prav tako pripisati učinkom zamejevanja v praksi. Posebno poglavje pa predstavlja preimenovanje Piranskega zaliva v Savudrijsko valo (Kladnik, Pipan, 2008), v čemer je mogoče prepoznati hrvaško željo po zamejevanju in reidentifikaciji starih in uveljavljenih zemljepisnih imen.

Vstop Slovenije v EU maja 2004 ter poznejši vstop v območje »schengenske« Evrope je državno kopensko mejo močnejše zavaroval; dejansko se je njena bariernost povečala, saj je južna slovenska meja predstavljala zunanjo mejo EU. Posredno je to privedlo do zmanjšanja gospodarske izmenjave na lokalni ravni, hkrati pa se je povečala odvisnost od zaposlitev prebivalstva v administrativnih poslih ter storitvenem sektorju. Vstop Slovenije v EU je nesporno koristil razvoju koprskе luke in znova jasno pokazal na nujnost tesnejše povezanosti z oddaljenim srednjeevropskim zaledjem. Hrvaška stran Istre pa se je nasprotno periferizirala, še posebej notranjost. Verjetno je prav članstvo Slovenije v EU navdahnilo politično elito s prepričanjem, da lahko v fazi pridruževanja Hrvaške k EU svojo sosedo pritisne in izposluje boljše mejni izid. Neprevidno napenjanje loka je Slovenijo drago stalo, saj se je v dogovarjanje o meji vključila EU, in sicer v času, ko je ta zaradi notranjih razmerij (zastoja širitvenega procesa) in nastopa ostre gospodarske krize potrebovala kakršnokoli rešitev. Slovenija je morala opustiti nasprotovanje vstopa Hrvaške v EU in pristati na arbitražno reševanje. Arbitraža je za reševanje mejnih, še posebej pomorskih sporov v svetu sicer precej pogosta oblika. Za Slovenijo pa so neugodne okoliščine, saj se je doslej izrazito bilateralni mejni spor prelevil v mednarodnega. Žal se je zaradi slovenskih notranjepolitičnih razmer o arbitraži odločalo na referendumu (kar je načeloma povsem legitimno) in v predreferendumskega merjenja politične moči razgalilo prenekatero stališče, ki sodi na diplomatsko mizo in ne takoj v javnost.

1.5 Maritimnost Slovenije in kontinentalnost Slovenskega primorja

Ob koncu je treba zopet opomniti na mednarodne razsežnosti mejnega spora. Čeprav ima arbitražna razmeroma širok manevrski prostor, je odločitev lahko precendenčna za (številna!) mejna vprašanja na območju Balkana. Nasledstvenega sporazuma ni bilo, kar se državam tega območja nekoliko maščuje. Ta bi (z mednarodno garancijo) moral načeti tudi vprašanje

razmerij dokumentov in sporazumov, ki jih je Jugoslavija sklepala s svojimi sosedi. Tudi Osimski sporazumi, ki so nasledili dogovor iz Londona (1954), so med njimi. Toda večina teh dokumentov je v Beogradu. Srbija do Italije in Avstrije (v obeh primerih gre za vprašanje meja in manjšin!) nima neposrednih ozemeljskih stikov in zato ne odnosov, zapletena razmerja pa morajo države, ki so realne naslednice teh sporazumov, vendarle nekako izvajati. Evropsko-ameriško vztrajanje (ki je v največji meri botrovalo številnim odločitvam politično-teritorialnega razvoja držav Balkana) pri ureditvi mejnih zadreg vseh naslednic socialistične jugoslovanske federacije bi verjetno privedlo do vsaj nekaj bolj transparentnih odločitev. Tako so bili recepti reševanja konfliktov od Hrvaške prek Bosne, Kosova in Makedonije zelo različni, a le redko posrečeni. Te države imajo danes zelo težka vprašanja, povezana z ustrojem in delovanjem administrativno-političnega aparata, neredko pa tudi z mejnimi zapleti. Slovenija in Hrvaška sta zapravili edinstveno možnost, da bi z dosego bilateralnega mejnega sporazuma dosegli ne le rešitev problemov, temveč dosegli tudi določen ugled. Posredovanje tretje strani (EU), da je prišlo do dogovora o načinu reševanja mejnega spora (arbitražna) je sicer »normalna« pot reševanja mejnih sporov, a brez jasnega zagotovila, da bo rešitev za obe državi tudi dolgoročno učinkovita. Po drugi strani pa bo prav na arbitražno komisijo pritiskala težja precendenčnosti predlagane rešitve, saj lahko neustreznost rešitve regenerira konfrontacijo na realno ali/in potencialno spornih odsekih meja tudi drugje na Balkanu. Po Daytonu, Ohridu in Rambouilletu je ta odgovornost še toliko večja. Mejna vprašanja bodo zato še skoraj zanesljivo predmet špekulacij in s tem predmet širitvenih politik EU.

Pojem slovenskega morja je tako – zgodovinsko gledano – zelo spremenljiv. V kolikšni meri bo zadržal svoj slovenski značaj, je pač odvisno od gospodarske in politične spretnosti povezovanja kratke obalne črte in ozkega, plitvega in občutljivega akvatorija z dovolj širokim zaledjem ter v njem zagotavljanje ustreznih storitev. Slovenskega značaja dolgoročno ne moreta braniti ne zaščitniško naravnano zapiranje, še manj pa prečne regionalistične povezave z obmorskim sosedstvom, čeprav se zdita obe možnosti politično primerni in »evropski«.

Viri in literatura

Bajc, G. (ur.), 2004. Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Knjižnica Annales Majora, 438 str.

Bela knjiga o meji med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško. 2006. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. Ljubljana.

Bufon, M., 1995. Prostor, meje, ljudje. Razvoj prekomejnih odnosov, struktura obmejnega območja in vrednotenje obmejnosti na Goriškem. Trst, SLORI in Ljubljana, ZIFF, 439 str.

Bufon, M., 2004. Med teritorialnostjo in globalnostjo, sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika. Koper, Knjižnica Annales Majora, 322 str.

Celar, B., 2002. Slovenija in njene meje. Ljubljana, Visoka policijsko-varnostna šola, 318 str.

Čermelj, L., 1965. Slovenci in Hrvatje pod Italijo. Ljubljana, Slovenska matica, 353 str.

- Darovec, D., 1992. Pregled zgodovine Istre. Koper, Zgodovinsko društvo za južno primorsko in Primorske novice, 88 str.
- De Boca, A., 2005. Italijani, dobri ljudje? Ljubljana, Mladinska knjiga, 254 str.
- Genorio, R., 1989. Slovenci v Kanadi. Geographica Slovenica, 17, 184 str.
- Gogala, R., 1992. Slovenci v vojnah 593-1918. Ljubljana, Potencial, str. 118-130.
- Gombač, J., 2005. Esuli ali optanti? Zgodovinski primer v luči sodobne teorije. Ljubljana, Založba ZRC SAZU, 152 str.
- Guček, M., 1959. Počakaj do prihodnje pomladi. Koper, Založba Lipa.
- Ivanc, S., 2001. Za Slovenijo najtrši oreh meja ob Dragonji. Delo, 43, 170, (26. 7. 2001), str. 1 in 3.
- Jeri, J., 1961. Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni. Maribor, Založba Obzorja.
- Kacin Wohinz, M., Pirjevec, J., 2000. Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000. Ljubljana, Nova revija, 336 str.
- Kladnik, D., Pipan, P., 2008. Piranski zaliv ali Savudrijska vala? Primer problematičnega ravnanja z zemljepisnimi imeni. Geografski zbornik, 48-1, str. 57-91.
- Klemenčič, V., 1987. Državna meja na območju SR Slovenije kot nov geografski fenomen. Ljubljana, Razprave in gradivo, 20, Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 57-91.
- Klemenčič, M., Schofield, C., 1995. Croatia and Slovenia: The "four Hamlets" Case. Durham, Boundary and Security Bulletin 2-4, str. 65-77.
- Kristen, S., 2002. Istrsko vprašanje: Iz zgodovine slovensko-hrvaške razmejitve v Istri. Ljubljana, Društvo 2000 in Inštitut za narodnostna vprašanja, 162 str.
- Marin, L., 1998. Dogovor o organizacijsko-teritorialni (vojaško pravni) razmejitvi je ostal temelj za poznejšo mejo med republikama. V: Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri. Zbornik referatov okroglega mize. Ljubljana, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU.
- Mihelič, D., 2007. Ribič, kje zdaj tvoja barka plava? Piransko ribolovno območje skozi čas. Koper, Založba Annales, 223 str.
- Odlok o ureditvi ljudskih sodišč Istrskega okrožja, člen 10. 1947. Koper 1. septembra. Uradni list Istrskega okrožnega ljudskega odbora I.1, št. 1, p. 3. Koper.
- Pipan, P., 2004. Čezmejno sodelovanje ob slovensko-hrvaški meji kot zunanji meji Evropske unije. Diplomsko delo, Ljubljana, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 95 str.

- Pipan, P., 2007. Čezmejno sodelovanje med Slovenijo in Hrvaško v Istri po letu 1991. Geografski zbornik, 47-2, str. 223-243.
- Pipan, P., 2008. Mejni spor med Hrvaško in Slovenijo ob spodnjem toku reke Dragonje. Geografski zbornik, 48, 2, str. 331-356.
- Pirjevec, J., 2008. Trst je naš. Boj Slovencev za morje (1848-1954). Ljubljana, Nova revija, 542 str.
- Pirjevec, J., Bajc, G., Klabjan, B., (ur.), 2005. Vojna in mir na Primorskem: Od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954. Koper, Knjižnica Annales Majora, 511 str.
- Pirjevec, J., Klabjan, B., Bajc, G. (ur.), 2006. Osimska meja. Jugoslovansko-Italijanska pogajanja in razmejitev leta 1975. Koper, Knjižnica Annales Majora, 386 str.
- Piry, I., 1985. Socialno demografske značilnosti poselitve prebivalstva italijanske narodnosti v Slovenski Istri. V: Špes, M. (ur.). Narodnostno mešana območja v SR Sloveniji. Geographica Slovenica, 16, str. 50-60, 143-154.
- Šlamberger, V., 2001. Ugodneje za mejaše. Delo, 43, 167, (23. 7. 2001), str. 2.
- Šuligoj, B., 2001. Meja in odnosi s Hrvaško. Delo, 43, 166, (21. 7. 2001), str. 3.
- Švajncer, J., J., 1992: Vojna in vojaška zgodovina Slovencev. Ljubljana, Prešernova družba, 217 str.
- The Times Atlas evropske zgodovine. 1996. Ljubljana, Slovenska knjiga.
- Tunjić, F., 2004. Vmesna Evropa. Konfliktnost državnih teritorialnih meja. Koper, Knjižnica Annales Majora, 469 str.
- Turkalj, K., 2002. Piranski zaljev. Razgraničenje teritorialnog mora između Hrvatske i Slovenije. Zagreb, Organizator, 404 str.
- Veliki slovenski leksikon 8. 2007. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Volk, S., 2003. Istra v Trstu: naselitev istrskih in dalmatinskih ezulov in nacionalna bonifikacija na Tržaškem. Koper, Knjižnica Annales, 346 str.
- Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri. Zbornik referatov okrogle mize, Portorož, 21. februar 1998. Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU. Ljubljana.
- Zakon o morskem ribištvu. 2002. Ljubljana, Uradni list RS 58, str. 6020.
- Zakon o ratifikaciji Sporazuma med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško o obmejnem prometu in sodelovanju. 2001. Ljubljana, Uradni list RS 63, MP 20, str. 1169-1288.

- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij. 1994. Ljubljana, Uradni list RS 69.
- Zakon o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij. 1994. Ljubljana, Uradni list RS 60.
- Zapisnik V. rednega zasedanja Istrskega okrožnega ljudskega odbora, ki se je vršilo 29. VI. 1948 v Piranu, člen 3. 1948. Koper, 30. novembra. Uradni list vojne uprave JA, jugoslovanske zone STO in Istrskega okrožnega ljudskega odbora, 2-6.
- Zapisnik VIII. rednega zasedanja Istrskega okrožnega ljudskega odbora, ki se je vršilo v dneh 17. in 18. julija 1949 v gledališču Ristori v Kopru, člen 9c. 1950. Koper, 25. januar. Uradni list vojne uprave JA, jugoslovanske zone STO in Istrskega okrožnega ljudskega odbora, l. 4, št. 1.
- Zgodovina Slovencev. 1979. Ljubljana, Cankarjeva založba, 964 str.
- Zupančič, J., 2005. Vloga in pomen narodnih manjšin v čezmejnem sodelovanju. Primer manjšin v Sloveniji in Slovencev v sosednjih državah. Razprave in gradivo, Inštitut za narodnostna vprašanja, št. 47, Ljubljana, str. 26-41.
- Žokalj Jesih, B., 2005. Dobro izkoristiti adute. Naš pogovor z mag. Dušanom Faturjem, geografom in poznavalcem historiata nastajanja slovenskih meja. Svobodna misel, 20.